

نگاهی گذرا به شبهات کرونایی مرتبط با حدیث و چگونگی برخورد کارشناسان

سردبیر

همه‌گیری تند و بی‌سابقه بیماری کرونا در پهنه جهانی، عرصه‌های مختلف بهداشتی، علمی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و دینی را تحت تأثیر قرار داد. هجمه به باورها و اعتقادات دینی و مذهبی ادیان مختلف یکی از آثار مهم این رویداد است. در جوامعی که نمادهای مذهبی، جلوه بیشتری دارد، شبهاتی که از سوی دین‌گریزان و رسانه‌های آنان به سطح جامعه متدین، پمپاژ می‌شود، بیشتر است.

شیعیان با گستردگی آداب مذهبی و پایبندی‌های عقیدتی و عملی خود، به عنوان مهم‌ترین مبارزان علیه شیطان، بیش از دیگران مورد هجمه واقع شدند. در این میان، خدانا باوران، برخی از پیروان ادیان و مذاهب دیگر و به‌ویژه وهابیان در کنار ساده‌دلانی از شیعه و دین‌گریزان و حتی برخی جریانات سیاسی و ضد انقلاب، فرصت را برای تاخت و تاز بر اعتقادات مردم مهیا دیده و هرچه توانستند، کردند. فضای مجازی نیز مانند همیشه، جولانگاه این گروه‌ها شد. کار به جایی رسید که برخی از مردم متدین با خواندن و بازنشر شبهات، بر روان و باورهای خویش چنگ می‌زدند. هرچند در این بین، برخی پرسش‌های خوب علمی نیز مطرح شد و زمینه بازاندیشی، پژوهش و پاسخ‌گویی به دور از جنجال را فراهم ساخت.

آنچه در ادامه آورده‌ایم، برخی از محورهایی است که ذیل آن با سوء استفاده یا برداشت نادرست از آموزه‌های روایی، در طول این شش - هفت ماه شبهاتی مطرح شده و شاید برخی از باورهای مردم را سست کرده باشد. همچنین نگاهی به رفتار جامعه دینی با این مشکلات، می‌تواند مروری بر قوت‌ها و ضعف‌ها باشد و راه آینده را نشان دهد.

بخش نخست: شبهات منتشر شده مرتبط با حدیث

زمانی که نام ایران و شهر مذهبی قم، به‌عنوان کانون جدید شیوع ویروس کرونا در اخبار منتشر شد، به‌سرعت شبهات مختلفی - ظاهراً - با چاشنی آموزه‌های مذهبی شیعه، ساخته و پرداخته شد. اگرچه بسیاری از این شبهات به ظاهر برخی روایات، تکیه داشت، اما اهداف و یا نتایج کلامی، فقهی،

سیاسی و ... آن نیز دور از نظر نبود. در حقیقت، دشمن دنبال آن بود که با تیرهای محدود، نشان‌های بسیار را بزند.

در ادامه محورهایی از این شبهات را ارائه می‌کنیم:

۱. نخستین موضوعی که مورد حمله و تردید قرار گرفت، احادیث مربوط به شهر قم^۱ بود. افزون بر افتخارات تاریخی قم، فضیلت و جایگاه معنوی آن نیز در روایات متعددی برای مردم بازگو شده است؛ اما کینه‌ورزان تلاش کردند تا از فضای به‌وجود آمده و برخی ساده‌لوحی‌ها در شکل نشر اخبار، نهایت سوء استفاده را بکنند. آنها جایگاه قم را به‌عنوان کانون علمی جهان تشییع و انقلاب اسلامی، موضوع خوبی برای تخریب و ایجاد شبهات اعتقادی و سیاسی یافته و حمله به قم را زمینه حمله به تشییع و انقلاب اسلامی قرار دادند.
۲. برخی از رسانه‌های خارجی تلاش کردند تا به صورت مستقیم یا غیر مستقیم، حرم حضرت معصومه علیها السلام را کانون شیوع این بیماری معرفی کرده و موضوع زیارت، تبرک و کرامت را مورد حمله قرار دهند. آنها در کنار شبهاتی که گسترش دادند، از ساده‌لوحانی بهره بردند که با رفتارهای نامناسب، تقابل دین با علم را جلوه‌گر شوند. فرجام این شبهات، ایجاد تردید در پناه‌آوردن به آستان اهل بیت علیهم السلام بود.
۳. روایات طبّی رسیده از اهل بیت علیهم السلام هدف بعدی شبهات بود. روی‌آوری مردم به طبّ بومی در سال‌های اخیر، موجب شده تا احادیث طبّی فراوانی در اختیار مردم قرار گرفته، مکتوبات و منشورات بسیاری در دسترس عموم باشد. مخالفت با چنین طبّی که گویا کاهش مراجعه به طبیبان جدید را به دنبال داشته و در برابر، سودجویی برخی از اهالی این طب، موجب شد تا نه تنها وحدتی برای مقابله با بیماری در بین طبیبان جدید و قدیم، شکل نگیرد، بلکه اوج اختلاف آنان به نمایش درآید. این اختلاف سر باز کرده، زمینه‌ای برای تمسخر برخی

۱. مانند: وَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عِيسَى عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ الْمُفَضَّلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ زَجَلٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِذَا عَمَّتِ الْبُلْدَانَ الْفِتْنُ فَعَلَيْكُمْ بِقُمَّ وَ حَوَالِيهَا وَ نَوَاحِيهَا فَإِنَّ الْبَلَاءَ مَدْفُوعٌ عَنْهَا؛ امام صادق عليه السلام فرمودند: هرگاه فتنه‌ها همه شهرها را دربر گرفت بر شما باد که به قم و اطراف و نواحی آن پناه ببرید زیرا بلا از آن برداشته شده است. (بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۱۴)

از داده‌های حدیثی شد. بی‌توجهی به شرایط اثرگذاری و درمان‌گری نسخه‌های منسوب به اهل بیت (علیهم‌السلام) مانند هر نسخه و داروی دیگری، به این فضا دامن زد و تردیدهایی را در بدنه جامعه ایجاد کرد؛ دشمن نیز هیاهوی رسانه‌ای را گسترش داد.

۴. انتشار برخی روایات جعلی با عنوان «پیشگویی معصومان از بروز بیماری کرونا» و بیان جزئیات و تطبیق آن با شرایط روزهای نخست بیماری، فضای مناسبی را برای هجمه به روایات شیعه فراهم کرد. متن‌های دست‌کاری شده و فیلم‌های متعددی در فضای مجازی دست به دست شد و این سخن، تکرار شد که در روایات امامیه، موضوع انتشار کرونا پیشگویی شده است! این حرف به منبعی ناشناخته ارجاع می‌شد^۲ تا به راحتی نادرستی آن روشن شده و دشمن بتواند از این مسیر، همه آموزه‌های شیعی را «خرافات این چنین» معرفی کند.

۵. برداشت نادرست از برخی روایات مبنی بر اینکه هیچ مرضی، واگیردار نیست،^۳ زمینه حمله‌ای گسترده را به میراث روایی مسلمانان فراهم کرد. بر پایه این برداشت نادرست هیچ مرضی به دیگران سرایت نخواهد کرد و ترساندن مردم از سرایت سریع و گسترده بیماری کرونا، بر خلاف روایات است. چنین ادعایی، بدون توجه به زمینه‌های صدور روایت، تطور فهم واژگان، سیاق متصل و منفصل و خانواده حدیث صورت گرفت و برخی از پژوهشگران نیز با غفلت از ابزار فهم حدیث، به رد چنین روایتی و مشابهات آن اقدام کردند. با گذشت زمان و همه‌گیر شدن این بیماری در جهان، انتقاد به مطرح‌کنندگان این ادعا زیاد شده و استناد به مقالاتی که این روایت را رد می‌کردند، فزونی گرفت. همین برداشت نادرست، موجب شد تا شبهات به سمت بی‌اعتمادکردن مردم به مجموعه احادیث اسلامی برود.

۶. طرح موضوع نشانه ظهوربودن کرونا نیز یکی دیگر از مباحث داغ در روزهای آغاز کرونا بود. برخی با طرح روایاتی درباره مرگ بسیاری از مردم دنیا پیش از ظهور، بسته‌شدن راه مکه، تعطیلی مساجد و ... درصدد تطبیق برداشت نادرست خویش با شرایط روز برآمدند؛ غافل از اینکه حوادث یادشده، چندین بار در بازه تاریخ، روی داده و با این امور نمی‌توان

۲. کتاب نویسنده‌ای خیالی به نام ابوعلی الزبیدی در قرن چهارم هجری؛ در حالی که چنین شخصی وجود خارجی ندارد!

۳. ن. کد الکافی، ج ۸، ص ۱۹۶.

برای ظهور، وقت، تعیین کرد. دلالت روایات یادشده مطلق نبوده و فهم آن نیازمند گردآوری خانواده احادیث «نشانه‌های ظهور» است.

۷. جایگاه عالمان دینی از دیگر اهداف دشمن برای هجمه بود. طرح نام قم در ابتدای جریان کرونا، فضای مناسبی را برای حمله به عالمان دینی فراهم کرد؛ چراکه قم، مرکز عالمان است. حوزه علمیه و طلاب خارجی نیز از این اتهامات دور نماندند. علمای دین از دو جهت مورد حمله قرار گرفتند؛ یکی اینکه چنانچه می‌توانند با دعای خویش، کرونا را از قم دفع کنند! و دیگر اینکه چرا نسخه‌ای از دین برای مقابله با این بیماری ندارند! گویا که قرار است، دین، همه خطاهای انسان نسبت به سبک زندگی را پوشانده و دعا، راهی برای غلبه بر تنبلی‌های گذشته و اشتباهات بی‌شمار بشر در فاصله‌گرفتن از اندیشه الهی است!

۸. «مستجاب‌نشدن دعاها» و «تأثیرناشتن اذکار و ادعیه» شبهه دیگری بود که در این ایام مطرح شد. از آنجا که مردم به ویژه در روزهای آغازین کرونا از سر استیصال و برای رفع بلا، اقبال بیشتری به دعا و ذکر پیدا کردند، امید اجابت نیز در سطح جامعه افزایش یافت؛ در حالی که همه روزه با اخبار مرگ و ابتلا و گرفتاری‌های اقتصادی، اجتماعی و روانی ناشی از کرونا مواجه شدند. اینکه اجابت به چه معناست و شرایط آن چیست و زمان آن کی است، برای اهالی معرفت، امری جاافتاده است؛ اما نشر و تکرار این شبهه، زمینه تردید برخی از مردم را فراهم کرد.

اینها تنها برخی از محورهایی بود که ذیل آن شبهات بسیاری در سطح جامعه مطرح شد. شبهاتی که بیشتر آنها بازنشر شبهات قدیمی بوده و پاسخ آن بارها داده شده بود؛ اما در این زمانه، پیش از آن که پاسخ‌ها به عنوان گزاره معرفتی به دست مردم برسد، شبهه‌ها دست‌به‌دست شد و رسانه‌هایی نیز به گسترش آن دامن زده و زمینه اثرگذاری پاسخ‌ها را کم‌رنگ کردند.

بخش دوم: عملکرد عالمان، متخصصان و جامعه دینی

در فضای تردیدآلود روزهای نخستین گسترش کرونا در سطح جهان، نام کشور شیعی ایران به‌عنوان قربانی، مطرح و شهر قم به‌عنوان مذهبی‌ترین منطقه که کانون تحولات دینی و سیاسی دهه‌های اخیر محسوب می‌شود، بر سر زبان‌ها افتاد. در نتیجه، توجه دشمنان مذهبی، سیاسی و حتی مؤمنان سراسر جهان به اخبار و عملکرد متولیان دینی در این شهر جلب شد. مدیریت عالمان در چنین صحنه‌ای دور از توقع نیست. در روایتی از امام هادی علیه‌السلام نقل شده:

لَوْلَا مَنْ يَبْقَىٰ بَعْدَ غَيْبَةِ قَائِمِكُمْ مِنَ الْعُلَمَاءِ الدَّاعِينَ إِلَيْهِ وَ الدَّالِّينَ عَلَيْهِ وَ الدَّائِينَ عَنْ دِينِهِ بِحُجَجِ اللَّهِ وَ الْمُتَّقِدِينَ لِضَعْفَاءِ عِبَادِ اللَّهِ مِنْ شِبَالِكِ إِبْلِيسَ وَ مَرَدَّتِهِ وَ مِنْ فِخَاخِ النَّوَاصِبِ، لَمَا بَقِيَ أَحَدٌ إِلَّا ارْتَدَّ عَنْ دِينِ اللَّهِ وَ لَكِنَّهُمْ الَّذِينَ يُمَسِكُونَ أَرْزَمَةَ قُلُوبِ ضَعْفَاءِ الشَّيْعَةِ كَمَا يُمَسِكُ صَاحِبُ السَّفِينَةِ سُكَّاتَهَا. أُولَئِكَ هُمُ الْإِفْضَلُونَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. ۴

اگر در دوران غیبت قائم آل محمد ﷺ دانشمندانی نبودند که مردم را به سوی او هدایت و راهنمایی کنند و با حجّت‌های الهی از دینش دفاع نمایند و شیعیان ضعیف را از دام‌های شیطان و پیروانش رهایی داده و از دام دشمنان اهل بیت (علیهم‌السلام) نجات بخشند، کسی در دین خدا پابرجا نمی‌ماند و همه مرتد می‌شدند؛ ولی آنان رهبری دل‌های شیعیان ضعیف را با قدرت در دست گرفته و حفظ می‌کنند؛ چنانکه ناخدای کشتی، سکان و فرمان کشتی را نگاه می‌دارد؛ بنابراین آنان نزد خدا والاترین انسان‌ها هستند.

در این بخش گوشه‌ای از عملکرد جامعه دینی، عالمان و متخصصان حدیثی شیعه را در فضای گسترش شبهات کرونایی گزارش می‌کنیم.

۱. مراجع معظم تقلید و عالمان به ویژه رهبر معظم انقلاب اسلامی حفظهم‌الله در مواجهه با خبر انتشار این ویروس طی سخنان و بیانیه‌هایی، مردم را به رعایت نکات بهداشتی سفارش کرده و آنها را به آرامش، دعا، تقویت ارتباط با خدا، همکاری و دستگیری یکدیگر، توصیه کردند. این برخورد، خنثی‌کننده برخی از توطئه‌ها برای ایجاد تقابل میان علم و دین بود.
۲. نخستین گروه‌های جهادی مرتبط با کرونا در قم و از میان طلاب و فضلا حوزه علمیه، برخاست. گروه‌هایی که در روزهای وحشت‌آفرین آغاز کرونا، بدون ترس و به صورت داوطلبانه در بیمارستان‌ها حاضر شده و کارهای بیماران کرونایی را بر عهده می‌گرفتند. این زحمات، عمق ارتباط روحانیت را با مردم نشان داده و تلاش‌های دشمنان را برای نمایش فاصله میان حوزه و مردم، ناکام گذاشت. روش این مجاهدان فی سبیل الله در روحیه‌دادن

۴. الاحتجاج، ج ۱، ص ۱۸.

به بیماران، پیگیری درمان آنها، کمک به خانواده‌هایشان و مدیریت و کنترل بیماری در سطح قم، به الگویی تاریخی تبدیل خواهد شد؛ ان شاء الله.

۳. تولیت حرم‌ها و بقاع متبرکّه و ائمه جماعات و جمعه ضمن همکاری کامل با پزشکان، از همه توان خود برای کاستن از فشار ملائی و روحی کرونا بهره بردند. مراکز دینی به پایگاه‌هایی برای کمک مؤمنانه تبدیل شد و هر مجموعه دینی با هر توانی که داشت، وارد میدان یاری‌رسانی شد؛ حتی برخی از گروه‌های حوزوی، برای ارائه مشاوره رایگان به آسیب‌دیدگان و مردم در معرض آسیب، اقدام می‌کردند.

۴. حجم بالای پرسش‌ها و شبهات، مراکز پاسخ‌گویی به سؤالات و شبهات دینی را به تلاش و تکاپوی جدی واداشت. ° شاید ساده‌ترین کار در برخورد با روایاتی که زمینه شبهه شده‌اند، تضعیف سند و اعتبار آن باشد. هرچند برخی از شبهات بر اساس متونی موهوم شکل گرفت، اما تضعیف سندی همه روایاتی که گاهی برداشت‌های نادرست موجب شبهه‌سازی برپایه آن شده، روشی علمی نبوده و چه بسیارند احادیثی که در بستری از زمان و متناسب با فضایی خاص، صادر شده‌اند و شناخت آن فضا، باین‌که دشوار است ولی برای دفاع از حدیث و شناخت معنای حقیقی آن ضروری است. ارائه پاسخ‌های نقضی و جدلی نیز شیوه دیگری است که می‌تواند به ساکت‌کردن دشمنان و آرام‌ساختن اجمالی ذهن مردم شبهه‌زده، بیانجامد؛ این راه، هرچند خوب است ولی مانند مسکن بوده و درمان، محسوب نمی‌شود. مهم‌ترین روش برخورد با شبهه‌ها، ارائه تبیینی عالمانه و بیان معنای درست و منظور حقیقی معصومان علیهم‌السلام است. این شیوه همراه با بیان قیود و شروط یک معنا، راهی علمی برای غلبه بنیادین بر شبهات بوده و جامعه علمی را متذکر می‌سازد. شاید یکی از مهم‌ترین آسیب‌گاه‌ها در بیان روایات، مطلق‌گویی است. برخی از شبهات مورد بحث، نه بر خود روایت، بلکه بر اطلاق آن سوار شده‌اند. اگر هنگام بیان معارف روایی در رسانه‌ها و منبرها به قیود و شرایط آن اشاره شود، اساساً شبهه، محملی برای استقرار در ذهن مخاطب پیدا نمی‌کند. در حالی که قبول‌اندن این قیود به مخاطب، پس از نفوذ شبهه در ذهن او، کاری بسیار سخت و گاه،

۵. برخی مجامع علمی مانند «مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی» پرسش‌ها را با پاسخ‌های مناسب، دسته‌بندی کرده و در قالب نرم‌افزار «پرسش‌های کرونایی» به مخاطبان عرضه کردند.

تلاشی ناکام است. فضلالی حوزوی، سعی کردند تا شبهات را به روش علمی و به دور از جنجال رسانه‌ای پاسخ گویند. نتیجه آن هم اکنون در فضای مجازی، قابل دسترس بوده و مخاطبان می‌توانند به آسانی پاسخی علمی بر پرسش‌های متعدّد خود بیابند.

۵. درگیری با بیماری کرونا و تبعات آن در حوزه دین، موجب شد تا اهمیت فضای مجازی بیش از گذشته برای فضلالی حوزه، روشن شود. ضرورت پاسخ‌گویی به دشمنان در عرصه مجازی و لزوم دستگیری از دوستان در همین عرصه، یکی از سخنان پرتکرار حوزویان در روزهای اخیر است.

۶. ضرورت حضور روشمند و هدفمند در فضای علمی و در نظر گرفتن آسیب‌ها و نیازهای این عرصه از دیگر تجربیات روزهای کروناست. طرح برخی از مباحث علمی در تریبون‌های عمومی، مانند رویکردهای مختلف در پذیرش روایات، سبب می‌شود برخی از مخاطبان که درکی از اختلاف مبانی علمی و ... ندارند، دچار شبهه شده و خود، به شبهات دامن بزنند. خلأ وجود شیوه‌نامه و یا مرام‌نامه‌ای در این بخش به‌شدت احساس می‌شود. اینکه چه کسانی حق دارند که به طور عمومی، حدیث بخوانند، چه احادیثی و مباحثی را تنها در مجامع علمی مطرح کنند، انتشار چه سطحی از مباحث، برای عموم جامعه مفید است و طرح چه مباحثی، تبعاتی در پی دارد، موضوعاتی است که باید با توجه به تجربه کرونا به آن پرداخت. شاید احیای سازمان اجازات حدیثی شیعه، راهکاری برای غلبه بر این مشکلات باشد.

عملکرد عالمان و جریان علمی حوزه شیعه در موضوع کرونا شاهد افت و خیزها، آزمون و خطاها و تجارب ارزشمندی بود. شایسته است که قوت‌ها و ضعف‌های این رفتار به درستی گزارش شده و به عرصه تجربه‌نگاری و تحلیل بیاید تا هم برای نسل حاضر و هم برای نسل‌های آینده به شیوه‌نامه‌ای مجرب تبدیل شود.

جمع‌بندی

در این نوشتار برخی از محورهای شبهه‌ساز بیماری کرونا در عرصه حدیث را مطرح کردیم. سپس گزارشی کوتاه از عملکرد عالمان و فاضلان حوزه ارائه نمودیم. به نظر می‌رسد که تجربه‌نگاری کرونا در این موضوع، امری ضروری است. خوب است اندیشمندان، اعضای گروه‌های جهادی و دیگران، یافته‌های خود را در حوزه رسانه، شبهات، چگونگی پاسخ‌گویی، برخورد با بیماران، شیوه‌های نشر حدیث و ... بنگارند. شاید نگاشته‌های پرتعداد، دغدغه‌ها را برانگیزد و زمینه را برای تحلیل فراهم

سازد. فصلنامه دانش‌ها و آموزه‌های قرآن و حدیث آماده انتشار انواع نگاشته‌های مرتبط با موضوعات مطرح‌شده در این نوشتار است.

کتاب‌نامه

۱. الاحتجاج علی اهل اللجاج، احمد بن علی طبرسی، تحقیق محمد باقر خراسان، مشهد، نشر مرتضی، اول، ۱۴۰۳ق.
۲. بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار، محمد باقر مجلسی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، دوم، ۱۴۰۳ق.
۳. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، انتشارات اسلامیة، چهارم، ۱۴۰۷ق.